

28. Белов В. А. Гражданское право. В 4 т. Т. II. Общая часть. В 2 кн. Книга 2. Факты: учебник для академического бакалавриата и магистратуры; 2-е изд., перераб. и доп. М.: Издательство Юрайт, 2016. 497 с. Серия: Бакалавр и магистр. Академический курс.

Karnaukh V. The understanding of freedom of contract within the conception of precontractual legal relationships

The article deals with revealing contradictions in the approaches by which the understanding of freedom of contract as subjective civil law or general permission is proposed. The relevance of understanding of freedom of contract as the principle of civil law and the ability to execute civil transactions is described within the concept of pre-contractual legal relationships.

Keywords: freedom of contract, pre-contractual legal relationships, subjective civil law, the ability to execute civil transactions, general permission.

ВИНИКНЕННЯ ТА ЕТАПИ РОЗВИТКУ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН СТРАХУВАННЯ

Міловська Н. В.,

кандидат юридичних наук, доцент, науковий співробітник відділу проблем договірного права НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

У статті з'ясовано передумови виникнення договірних відносин страхування, основні тенденції, закономірності, національну специфіку та етапи розвитку відповідних відносин. Встановлено, що традиції страхування формувалися під впливом чинників економічного, правового, організаційного і соціального характеру, враховуючи первинні стародавні форми та прогресивні сучасні механізми ринкових відносин. Здійснено аналіз основних нормативно-правових актів, шляхом прийняття яких відбувалося становлення такого інституту.

Ключові слова: страхування, договір страхування, страхові відносини, виникнення страхування, етапи розвитку, правове регулювання.

Аналіз історії становлення будь-якого правового інституту є необхідною передумовою для визначення закономірностей його розвитку, можливістю встановити особливості його правового регулювання, визначити перспективи і шляхи подальшого вдосконалення відповідного правового явища. Як слушно зазначають науковці, більшість теоретичних конструкцій, зберігаючи свої основні риси, набуті за період становлення, трансформуються відповідно до конкретних соціально-економічних умов [1, с. 59].

Страхові відносини, що інтенсивно розвиваються, не можуть не викликати інтересу до дослідження їх змісту та особливостей, окремих етапів і стадій розвитку. Традиції страхування, втілені у нормативних актах, формувалися і накопичувалися тисячоліттями під впливом чинників економічного, правового, організаційного і соціального характеру. Виділення етапів у розвитку страхування є методологічно обумовленим і зумовленим процесом, що вказує на певний рівень еволюції суспільства, має особливу історично-правову місію, закладаючи певні мотивації, удосконалюючи організаційні форми, запроваджуючи новий вид страхування [2, с. 13].

Водночас у вітчизняній юридичній літературі питання еволюції договірних відносин страхування не отримало комплексного належного вирішення, а також недостатньо окреслило межі окремих стадій. Тому на сьогодні існує потреба у визначенні основних етапів розвитку договірних страхових відносин, починаючи з первинних стародавніх форм і простежуючи прогресивні сучасні механізми ринкових відносин.

Питанням, присвяченим історичним аспектам розвитку страхових відносин, приділяли свою увагу такі науковці, як: В. Ю. Абрамов, С. С. Алексєєв, Н. В. Безсмертна, В. С. Бєлих, М. І. Брагінський, С. М. Братусь, О. В. Гринюк, Ю. О. Заїка, А. П. Залетів, О. Д. Заруба, Г. С. Ільченко, Л. Л. Кінашук, О. С. Красільнікова, І. В. Кривошеєв, В. В. Луць, В. М. Никифорак, Н. Б. Пацурія, В. К. Райхер, В. І. Серебровський, Р. В. Соботник, Ю. Б. Фогельсон, Я. О. Чапчадзе, В. В. Шахов, Г. Ф. Шершеневич, В. П. Янішен та інші.

Метою наукової статті є ґрунтовний аналіз історичних витоків формування та розвитку договірних відносин страхування, визначення основних ознак кожного з етапів розвитку, встановлення закономірностей еволюційних змін та визначення сучасних тенденцій відповідних відносин.

Страхування є ефективним економічним та юридичним засобом захисту прав та інтересів як фізичних, так і юридичних осіб. В умовах сучасного суспільства з розвинутою економікою практично не існує матеріальних об'єктів та інтересів, не захищених страхуванням. Страхові правовідносини є досить поширеними та існують у багатьох сферах. Саме тому потребують більш детального дослідження причини і форми їх зародження та існування.

Виникненню страхування як соціального феномена сприяли об'єктивні передумови, що спонукали членів суспільства вступати у певні відносини, які згодом отримали назву страхових. Дослідники визначають низку об'єктивно-суб'єктивних чинників, що стали підставою виникнення страхування як соціально-економічного явища і спричинили розвиток страхових відносин, зокрема: а) існування небезпек, які здатні заподіяти майнові та/або інші збитки, настання яких неможливо ані запобігти, ані попередити (об'єктивний фактор); б) наявність у фізичних осіб та суб'єктів господарювання потреби у збереженні цілісності належних їм матеріальних об'єктів (суб'єктивний фактор); в) прагнення фізичних осіб та суб'єктів господарювання уникнути ефективними наявними засобами ті небезпеки, які викликають у них страх і побоювання щодо настання негативних наслідків, що можуть потягнути за собою збитки (об'єктивно-суб'єктивний фактор) [3, с. 2].

Однак встановлення причин і наслідків появи страхових відносин у суспільстві не вирішує питання моменту їх виникнення. Слід зазначити, що в науковій літературі висловлювалися з цього приводу різні думки. Дотепер серед вчених немає єдиної думки про період виникнення страхування. Деякі дослідники [4–6] заперечують існування страхування в докапіталістичних формах і вважають, що страхування виникло лише у XVIII ст. у вигляді комерційного страхування.

Багато дослідників, особливо фахівців у галузі торгового і, зокрема, морського права, заперечують наявність страхування в давнину і середньовіччя на тій лише підставі, що тоді ще не існувало страхового договору [6, с. 33]. Зокрема, Р. Ф. Шершеневич зазначав, що вперше страхування застосовувалося у галузі морської торгівлі, а морське страхування з'явилося близько XIII ст. [5, с. 319]. Однак, з точки зору більшості дослідників, страхові правовідносини виникли дуже давно, з того моменту як людство стало розуміти необхідність надання один одному допомоги у разі настання негативних випадків [7; 8].

Первинні спроби страхування у стародавні часи здійснювалися за принципом взаємодопомоги. На цьому етапі, як зазначає Г. О. Ільченко, у суб'єктів, які надавали допомогу постраждалим особам, ще не було мети отримання прибутку від надання цієї послуги. Також не існувало і спеціально сформованого страхового фонду, з якого би здійснювалися виплати. Примітивна організація страхового фонду відображалася у зобов'язаннях відшкодувати збитки в порядку наступного розподілу між усіма учасниками [8, с. 52–53].

Перші угоди про страхову взаємодопомогу стосувалися галузі торгівлі, морських та сухопутних перевезень [7]. Так, у шумерів у третьому тисячолітті до нашої ери торговцям видавали грошову позику для створення «спільної каси», щоб захистити їхні інтереси на випадок втрати вантажу під час перевезення [9, с. 96]. Безпосередньо норми, в яких простежувалися окремі положення, спрямовані на забезпечення страхового захисту, виявлено в законах вавилонського царя Хаммурапі (1792–1750 роки до н. е.), які являли собою переважно кодифікування звичаїв, що склалися. Наприклад, учасники торговельного каравану укладали між собою договір, в якому сторони погоджувалися спільно нести збитки, що можуть виникнути у будь-кого з них у результаті пограбування, крадіжки або зникнення речей [10].

Б. Емерігон, вивчаючи стародавні тексти, зокрема Тіта Лівія, Ціцерона, Светонія, стверджував, що договір страхування як такий вже існував у Стародавньому Римі, хоча ще без специфічної правової форми [11, с. 11]. Підтримуючи погляди Б. Емерігона, професор В. К. Райхер зазначав, що справжнє страхування існувало й у феодальному і навіть у рабовласницькому суспільстві [12, с. 32]. Крім цього, за історичною ознакою вчений поділяв страхування на три форми: самострахування, взаємне страхування і комерційне страхування [12, с. 12].

Загальновідомо, що історично перша форма, в якій знаходили реалізацію страхові відносини, характеризувалася ідеєю самострахування [3, с. 5]. І хоча переважна більшість дослідників групи відносин із самострахування визначає як «квазістрахування» («quasi-insurance»), яким лише притаманні певні ознаки страхових відносин у сучасному розумінні [3, с. 2], все ж таки самострахування є підґрунтям страхування у його найпростішій формі. Незважаючи на принципові між ними розходження, самострахування і страхування мають за мету зменшення збитків, які можуть виникнути від різних нещасть, шляхом створення страхових фондів, які не мали належних ознак організації на той час, проте існували, і за рахунок засобів яких існувала можливість задовольнити потреби осіб, які брали участь у формуванні таких фондів. Так, усвідомлюючи можливість спільного несення ризиків, прагнучи їх обмеження, суспільство виробило спеціальну форму їх мінімізації шляхом формування спеціалізованих страхових фондів – кас страхової допомоги особам, що беруть участь у їх формуванні. При цьому було зазначено, що чим більша кількість осіб бере участь у формуванні страхових кас, тим суттєвіший їх захист, тим менше коштів витратить кожен учасник [2, с. 14].

Особливість формування кас взаємодопомоги полягала, по-перше, у відсутності механізму регулярного внесення страхових внесків у формовані каси і, по-друге, ці внески здійснювалися, як правило, у натуральних формах з метою формування запасів продукції.

Історія створення й існування взаємного страхування переносить нас до Стародавнього Риму, де взаємне страхування було найбільш розвинене в різних професійних союзах, колегіях статутного

типу. У стародавніх Індії та Єгипті існували страхові організації професійно-корпоративного типу, переважно організації взаємодопомоги ремісників і торговців. До їхніх завдань входило надання матеріальної допомоги членам у нещасних випадках, а у випадку смерті – осиротілим родинам. При всій недостатності наявних про них відомостей, що залишають відкритим питання про те, чи існував у них постійний страховий фонд, тут уже виплачувалися регулярні, пов'язані з певними строками страхові внески [13, с. 14].

Середньовічні організації взаємодопомоги мали назву братерства (гільдії). Перші гільдії взаємодопомоги виникли в Англії (X–XI ст.), потім у Німеччині (X–XII ст.), Данії та Ісландії (XII ст.). Сільські громади, ремісничі цехи, купецькі гільдії, братерства організовували суспільне, а багато в чому і приватне життя людей, але головним їх завданням було забезпечення стабільності і безпеки [2, с. 15].

У гільдіях взаємне страхування поділялося на майнове і особисте [14, с. 48]. У сфері майнового страхування гільдії відшкодовували збитки як від стихійних (загибель корабля, повінь, пожежа), так і від соціальних (пограбування, розбій) негараздів. Поряд із цими видами майнових втрат страховим випадком, що надавав право на допомогу з боку гільдії, було розорення члена гільдії незалежно від причин [7]. У сфері особистого страхування гільдії виплачували допомогу, головним чином, у випадку смерті, хвороби, інвалідності [12, с. 61–62], водночас покладали на своїх членів також і обов'язок щодо попередження страхових випадків і рятування свого майна [15, с. 18–19].

На теренах сучасної України первісні форми страхування також здійснювалися за принципом взаємодопомоги. У XIII–XV ст. значну роль у торгівлі країни відігравало чумацтво. Якщо у когось із чумаків під час подорожі гинув віл чи ламався віз, зусиллями всього гурту потерпілому відновлювали потрібні засоби пересування. У вказаний період члени чумацького гурту не вдавалися до попередньої сплати регулярних внесків, оскільки перевозити гроші на значні відстані було безпечніше, коли вони були розосереджені по «індивідуальних» гаманцях [15, с. 17]. Незважаючи на те, що наведені види колективної взаємодопомоги в одних випадках мали договірну основу, а в інших – ґрунтувалися на звичаї, їх сутність полягала у прагненні забезпечити кожного з учасників колективу засобами для відшкодування збитків за рахунок усіх членів такого колективу.

Важливий етап розвитку страхування припадає на XIV–XVI ст. і характеризується утворенням страхових організацій, ухваленням сукупності актів, що містили комплекс норм, які регулювали здійснення морського страхування. Причиною виникнення та інтенсивного розвитку інституту морського страхування стало не тільки підвищення ризиків, властивих морським перевезенням, а й необхідність забезпечення таких перевезень для економічного розвитку і торгової співпраці держав. Першим правовим документом, що закріплював положення морського страхування, був Морський кодекс, прийнятий у 1250 р. У 1435 р. були опубліковані «Барселонські капітули», що закріплювали в багатьох статтях загальні і спеціальні норми страхової діяльності. Це був Міжнародний кодекс з мореплавства і страхування [2, с. 17].

Саме розвиток морської та сухопутної торгівлі, потреба у взаємному транспортному страхуванні сприяли появі такої нині поширеної цивільно-правової конструкції як договір страхування. У 1601 р. при парламенті Англії була створена комісія з розгляду спірних питань контрактів морського страхування [12, с. 24]. У договорах страхування того періоду розмір страхового відшкодування встановлювався залежно від розміру страхової премії, внесеної страхувальником, і з настанням страхового випадку, незалежно від понесеного збитку, дорівнював двократному розміру страхового платежу [2, с. 16].

Середина XIV ст. характеризується зародженням інституту перестрахування і появою страхових посередників [14, с. 50]. Так, з метою підвищення захисту інтересів страхувальника договір страхування укладався із двома і більше страховиками. Обсяги відповідальності кожного зі страховиків могли бути різними, але чітко закріплювалися в договорі страхування. Таким чином, договір страхування міг бути як двостороннім, так і багатостороннім [17, с. 232].

Варто відзначити прагнення законодавців у різних країнах забезпечити єдине регулювання договору страхування з усіма його різновидами. Однак у Франції свого часу Торговий кодекс містив положення лише щодо морського страхування. Зазначаючи ризикові договори, Французький цивільний кодекс відніс до них, разом з іншими, й договір страхування [22, с. 338].

У Німецькому цивільному і Німецькому торговому уложеннях у XIX ст. також практично було відсутнє спеціальне регулювання відповідних договорів. У будь-якому випадку положень щодо страхування у них не містилося, а відповідний спеціальний Закон був прийнятий лише у 1908 році [23, с. 346].

Слід зазначити, що в кодексах низки інших країн глава щодо страхування все ж мала місце. Так, Італійський цивільний кодекс містив главу про страхування. В її загальних положеннях виділені, зокрема, норми, які передбачають субсидіарне застосування статей Кодексу до відносин щодо соціального страхування, встановлена можливість оспорування страховиком договору страхування внаслідок певних обставин, що залежать від контрагента, визначені наслідки припинення, зміни або збільшення ризику в період дії договору, а також несвоечасного внесення страхових платежів.

Характерним для історії страхування в Україні є те, що одним із перших актів, що регулював цивільні (у нинішньому трактуванні) відносини в Україні та містив положення про договір страхування, є

Зібрання малоросійських прав 1807 р., яке складалося з трьох частин, викладених у 42 розділах, серед яких, зокрема, мав місце і розділ «Про договори, засновані на ризику» [16, с. 375].

Наступний етап розвитку страхування припадає на XVII–XIX ст. і пов'язаний з розвитком комерційного страхування. Наприклад, на початку XVII ст. у багатьох європейських країнах утворилися страхові компанії, які не обмежувалися рамками морського страхування, завдяки чому перелік видів страхування істотно розширився. Керуючись принципами підприємницької діяльності і діючи з метою отримання прибутку, з часом вони перетворювалися в комерційні професійні страхові структури [2, с. 19].

Перші страхові товариства у галузі вогневого страхування виникли в Англії у 80-ті роки XVII ст. Згодом страхові товариства з'явилися і в інших країнах: в Італії (1741 р.), Данії (1746 р.), Швеції (1750 р.) та ін [18, с. 5]. Прибуток страхових організацій того часу складався із спеціально передбаченої частини плати, яку зацікавлена особа (страхувальник) віддавала за страхування, та із можливостей управління вільними грошовими засобами страхового фонду, який являв собою сукупність заздалегідь акумульованих натуральних запасів і/або фінансових резервів, призначених для попередження, подолання, локалізації та відшкодування збитків, завданих стихійними лихами, нещасними випадками та іншими подіями [15, с. 501].

На теренах сучасної України перша страхова компанія була створена в 1863 р. в Полтаві у формі товариства взаємного страхування від вогню [11, с. 27]. Згодом подібні товариства взаємного страхування почали створюватися в Одесі, Києві та Харкові [19, с. 14]. Ці товариства приймали на страхування будівлі, тварин, меблі, одяг, засоби транспорту, вантажі та обслуговували переважно багатих домовласників, купців і фабрикантів у межах відповідного міста. Страхувальникам, які укладали договори страхування на кілька років підряд, надавалися пільги і навіть допускалося безплатне страхування за так званим золотим полісом.

Перше на західних землях України страхове товариство «Дністер» було створено у Львові 9 грудня 1891 р. в організаційній формі кооперативного товариства взаємного страхування від вогню [20, с. 56].

На початку XX ст. в Україні страхові товариства відігравали важливу роль у розвитку міжнародних економічних відносин шляхом передачі своїх ризиків у перестраховання іноземним страховикам і одержання від них ризиків у перестрахованні. Особливо інтенсивно діяльність страхових товариств виявилася у розвитку страхування життя. Воно розглядалось як важливе досягнення економічної думки, а тому поширення цієї ідеї вважалося не тільки бажаною, а й необхідною справою. Так, з метою надання українському населенню послуг у сфері страхування життя в 1911 р. в Чернівцях було засновано товариство взаємного страхування життя і пенсій «Карпатія» [21].

Цікава історія регулювання страхових відносин і в цивільному законодавстві України радянського періоду. Поняттям «страхування» гл. XI ЦК УРСР від 16 грудня 1922 р. охоплювалися два типи страхування: майнове й особове, які поділялися, у свою чергу, на обов'язкове і добровільне. Обов'язковому страхуванню (від вогню, градобою, пошестей худоби та інших нещасть) підлягало майно колгоспів, господарств громадян і державне майно, що здавалось в оренду громадянам, а також страхування пасажирів транспорту. До добровільного майнового страхування належали: страхування в колгоспах племінної худоби, урожаю садів і сільськогосподарської техніки, а в господарствах громадян – хатнього майна, будівель й худоби; до особового: страхування життя, довічне страхування, страхування на випадок смерті або втрати працездатності, від нещасних випадків та інше [24, с. 27].

У ЦК УРСР 1963 р. відносини щодо страхування опосередковувалися єдиним договором державного страхування, якому була присвячена окрема глава 31. Населенню надавався дуже вузький спектр послуг. За умов командно-адміністративної системи управління, домінуючої ролі державної власності страхування не могло зайняти належного йому місця в економіці. Діюча державна монополія призвела до «одержавлення» усіх сфер і галузей без урахування їх своєрідності. Цей процес повністю стосувався і страхової діяльності. При цьому страхування в капіталістичних країнах, здійснюване приватними акціонерними страховими компаніями, характеризувалося негативно. Пріоритет інтересів Держстраху, породжений монополією, нерідко призводив до недостатньої правової захищеності страховиків і, як результат, – до істотного занепаду сфери страхування [25]. Ідея страхування спільноти перетворилася на державне страхування.

Проголошення України незалежною державою, роздержавлення власності і перехід до ринкових відносин не могли не торкнутися й сфери страхування. З метою упорядкування страхових відносин і захисту інтересів страхувальників у 1993 р. був прийнятий Декрет Кабінету Міністрів України «Про страхування», а в 1996 р. Закон України «Про страхування», спрямований на закріплення правового статусу страховиків, визначення прав та обов'язків страхувальників, встановлення особливостей укладення страхових договорів, детального врегулювання окремих видів та форм страхування.

На сьогодні ринок страхових послуг в Україні набуває значної актуальності, перетворюється в універсальний засіб страхового захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб, охоплюючи всі сфери життя суспільства.

Висновки. Отже, відносини страхування, які є ефективним механізмом захисту майнових інтересів членів суспільства від можливих негативних наслідків, виявляються на всіх етапах розвитку суспільства і реалізуються в усіх формах страхування, безумовно, із тією специфікою, яка притаманна кожному історичному періоду, та характеризуються наявністю мети страхування.

Основними етапами становлення та розвитку інституту страхових відносин у вітчизняному праві є:

1. *Період зародження страхових відносин* (середина VIII ст. – XVIII ст.), який характеризується зародженням страхування у галузі перевезень на теренах Київської Русі, де значну роль в перевезеннях вантажів на далекі відстані відіграло чумацтво. У той час пов'язані з процесом компенсації шкоди відносини ще не мали правового оформлення, здійснювалися за принципами взаємного страхування і не переслідували комерційних цілей. Саме на цьому етапі виникла ідея перерозподілу збитків між окремими групами осіб.

2. *Період формування* (початок XVIII – початок XX ст.), який характеризується переважанням принципу диспозитивності у регулюванні досліджуваних правовідносин тогочасними кодифікаційними актами цивільного законодавства. При цьому зазначимо, що «прабатьком» сучасних договорів страхування у вітчизняному праві є договори, засновані на ризику, які врегульовані нормами Зібрання малоросійських прав 1807 року. Характерним у цей період є виникнення значної кількості видів майнового та особистого страхування, а також страхування відповідальності, що здійснювалися товариствами взаємного страхування та страховими кооперативами, придбання страховою послугою форми товару, розмежування комерційного і некомерційного страхування, а також виникнення системи обов'язкового державного соціального страхування.

3. *Період трансформацій* (1970–1993 рр.), який характеризується існуванням можливості врегулювання відносин щодо страхування єдиним договором державного страхування та відсутністю практики добровільного страхування.

4. *Сучасний період розвитку страхових відносин* (1993–2017 рр.), який характеризується прийняттям низки спеціальних нормативно-правових актів з метою регулювання страхових відносин, закріпленням у самостійну гл. 67 ЦК України положень про договори страхування, а також виділенням страхової послуги як самостійного об'єкта цивільних правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Резнікова В. В. Сутність категорії «послуга»: аналіз існуючих концепцій // Вісник господарського судочинства. 2009. № 41. С. 58–69.
2. Правове регулювання страхової діяльності: навч. посіб. / О. П. Гетманець, О. М. Шуміло, Т. В. Колеснік та ін.; за ред. О. П. Гетманець, О. М. Шуміло. Київ: Хай-Тек Прес, 2014. 400 с.
3. Абрамов В. Ю. Страхование: теория и практика. М.: «Волтерс Клувер», 2007. 512 с.
4. Адамова О. Генеза морського страхування // Юридичний вісник. 2012. № 3. С. 67–72.
5. Шершеневич Г. Ф. Курс торгового права. Т. II: Товар. Торговые сделки. М.: «Статут», 2003. 544 с.
6. Серебровский В. И. Очерки советского страхового права. М., 1926. 184 с.
7. Микитюк В. О. Становлення та організація страхування в епоху Античності та Середньовіччя // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2009. № 4 (47). URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/VKhnuvs/2009_47/47/8.pdf (дата звернення: 22.11.2017).
8. Ільченко Г. О. Історико-правовий аналіз передумов виникнення страхових правовідносин // Цивільне право та цивільний процес: актуальні питання. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/PPiP/2013_12/ilchenko.Pdf (дата звернення: 22.11.2017).
9. Озернюк Г. В. Історичні витоки та формування страхових правовідносин // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2013. Випуск 3. Том 1. С. 95–98.
10. Новицкий И. Б. Римское право. М.: Зерцало, 1998. С. 16.
11. Пацурія Н. Б. Страхові правовідносини у сфері господарювання: проблеми теорії і практики: монографія. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 504 с.
12. Райхер В. К. Общественно-исторические типы страхования. М.: Изд-во АН СССР, 1947. 282 с.
13. Васильев Г. В. История страхового дела в России. М.: Пресс-сервис, 1997. 251 с.
14. Озернюк А. В. Страховые правоотношения в период Средневековья // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. 2013. Т. 26 (65). № 2–2. С. 45–52.
15. Страхування: підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2002. 599 с.
16. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. / Упоряд.: А. С. Чайковський (кер.), О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г. І. Трофанчук. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 656 с.
17. Чапичадзе А. Я. Етапи розвитку страхування // Вісник Національного університету внутрішніх справ. 2002. Вип. 19. С. 228–233.

18. Журавлев Ю. М. Страхование и перестрахование (теория и практика). М.: Анкил, 1993. 184 с.
19. Залегов А. Н. Страхование в Украине. Київ: Международная агенция «BeeZone»: Логос, 2002. 456 с.
20. Клапків М. С. Витоки національного страхового ринку України: монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2003. 275 с.
21. Івасечко У. Історія розвитку страхування в Україні та нормативно-правове регулювання його обліку // Економічний аналіз. 2012. Вип. 10. Ч. 2. С. 251.
22. Л. Жюллио де ла Морандьєр. Гражданское право Франции. Т. 3. / пер. с фр. Е. А. Флейшиц. М: Изд-во иностр. лит-ры, 1961. 748 с.
23. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. 2-е изд. М.: Статут, 2005. Кн. 3: Договоры о выполнении работ и оказании услуг. 596 с.
24. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс. Підручник. Київ: Атіка, 2005. 560 с.
25. Ефимов С. Л. Деловая практика страхового агента и брокера: учеб. пособ. М.: Страховой полис: ЮНИТИ, 1996. С. 7.

Milovska N. The genesis and stages of development of contractual insurance relations.

In the scientific research by Milovska Nadiya, the prerequisites for the emergence of contractual insurance relations, the main trends, patterns, national specifics and stages of the development of the corresponding relations are elucidated. It is established that the insurance traditions were formed under the influence of economic, legal, organizational and social factors, starting from the primary ancient forms and tracing the progressive modern mechanisms of market relations. The analysis of the main normative legal acts was carried out, through the adoption of which the establishment of this institution took place.

Keywords: insurance, insurance contract, insurance relations, the emergence of insurance, development stages, legal regulation.

РОЛЬ ДОГОВОРУ У СФЕРІ НАДАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ТА ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ

Федорченко Н. В.,

доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права та правового забезпечення туризму Київського університету туризму, економіки і права

У статті відзначається роль цивільно-правового договору в туристичній сфері, розкриваються проблемні питання надання туристичних та готельних послуг. Акцентується увага на особливостях договірної регулювання туристичних та готельних послуг. Автор доходить висновку, що договір є основою такого регулювання.

Ключові слова: цивільно-правовий договір, туризм, туристична сфера, туристична послуга, готельна послуга, договір про надання туристичних послуг, договір про надання готельних послуг.

Туристична сфера останніми роками набула глобально-світового характеру. В 1950 році подорожувало в світі на міжнародних маршрутах 25 млн. туристів, а уже в 2016 році – майже 1 млрд. 300 млн. туристів, що складає понад 1/7 населення земної кулі. Якщо до цього додати внутрішній туризм, який складає в світі приблизно 1 млрд. 600 млн., то разом – це понад 40% населення земної кулі.

Туризм є пріоритетною сферою економіки та культури, де послуги відіграють основну роль. В умовах розвитку ринку туризму успіх туристичних компаній і готельних підприємств залежить від того, наскільки надані ними послуги відповідатимуть стандартам якості.

Розвиток туристичної сфери, прагнення підприємств отримати найвищий прибуток сприяють урізноманітненню туристичної діяльності, а запропоновані послуги набувають комплексного характеру. Але останніми роками збільшилась кількість скарг і претензій на організацію і якість туристичних послуг. Багато туристичних фірм і готельних комплексів діють без необхідного правового забезпечення і, як наслідок, через правову необізнаність співробітників фірм та намагання обійти закон, несуть значні збитки.

Правове забезпечення діяльності туристичних фірм і готельних підприємств вимагає кардинального покращення, так само як і переддоговірна і договірна діяльність як із споживачами турпослуг, так і з туристичними фірмами. Особливої актуальності набуває діяльність по укладенню і виконанню договорів у цій сфері, а також практика розгляду претензій туристів, розбіжностей і спорів за договорами, контроль за виконанням договірних зобов'язань тощо.

Отже, правовідносини з надання туристичних та готельних послуг повинні бути законодавчо врегульовані, а одним з таких регуляторів є цивільно-правовий договір.